

Урок № 3-4

Дата: 21.10.2021

Тема: Основні етапи і тенденції розвитку соціологічної думки

Мета: охарактеризувати основні етапи і тенденції розвитку соціологічної думки ; розвивати аналітичне мислення, професійні навички, пам'ять, мислення; виховувати повагу спеціальності, оточуючого середовища

Хід уроку:

Протосоціологічні погляди в середньовіччі

Розпочавшись у V ст., епоха середньовіччя тривала три періоди: раннє середньовіччя (V—XI ст.), період розвинутого феодалізму (XI — середина XV ст.), пізнє середньовіччя (кінець XV — середина XVII ст.). Історичною межею стали розпад античного суспільства, падіння Західної Римської імперії, формування феодальних відносин, які, спричинивши суттєві соціально-політичні зміни, потребували відповідного теоретичного обґрунтування. Головним джерелом знань про світ, природу, людину, суспільні відносини стає релігія, суттєво потіснивши і навіть поставивши собі на службу науку.

Масові еретичні рухи, що прокотилися Європою в XI—XIII ст., засвідчили хиткість феодального устрою, доконечну потребу в доктрині, яка, обґрутовуючи його непорушність, сприймалася в масах.

Одним з найпомітніших тогочасних мислителів, які взяли на себе місію, був ідеолог католицизму, впливовий релігійний діяч, домініканський монах Фома Аквінський (1225—1274). Широко застосовуючи положення Арістотеля, він виводить ієархію форм світу: від Бога — чистого розуму — до духовного світу і матеріального, де вищі форми дають життя нижчим. За таким же ієархічним принципом будується й суспільство: піддані підкоряються царям і світській владі на основі законів, як природних і писаних, так людських і божествених. Людська воля має підкорятися волі Бога, порушення феодальних законів є тяжким гріхом. Виділяючи чотири види законів, Фома Аквінський вибудовує досконалу, на його погляд, систему світового порядку: народ — володар — законолюдський — закон природний — закон божествений — закон вічний.

За середньовіччя формою соціальної і політико-правової теорії стали еретичні рухи народних мас (бо-гоміли, катари, альбігойці), які, не заперечуючи основної доктрини християнства, виражали соціальний протест проти існуючої католицької церкви та феодально-кріпосницького ладу. Яскравим прикладом є вчення Марселія Падуанського (1280—1343). Значний внесок у розвиток пізнання людини, суспільства зробили представники середньовічного гуманізму Аліг'єрі Данте (1265—1321), Франческо Петрарка (1304—1374), Леонардо Бруні (1370—1444), В. Лоренцо (1407—1457) та ін. Проте в цілому середні віки — це період спаду в історії політичних, соціальних і правових вчень порівняно з античним світом, що було зумовлено доктринальним тиском, насамперед з боку католицтва, схоластичністю, метафізичністю свідомості.

Протосоціологічні погляди доби Відродження

Епоха Відродження стала своєрідним синтезом культури, філософських, політичних знань, властивих античності й середньовіччю. Головна домінанта її: орієнтація суспільно-політичної, естетичної думки, культури і мистецтва до ідейно-теоретичних джерел античності. У центрі світоглядних, естетичних конструкцій фігурує людина, а гуманізм — своєрідне світське вільнодумство — витісняє доктрину церкви, схоластичну. Повага до гідності людини, визнання пріоритету її прав, необхідності гармонійного їх розвитку і соціального буття були в цей час провідними.

У розвитку філософської, соціологічної думки епохи Відродження окреслюється три етапи:

1. Гуманістичний (середина XIV — середина XV ст.), якому властиве протиставлення середньовічного теоцентризму інтересу до людини, її зв'язків зі світом.

2. Неоплатонівський (середина XV ст. — перша третина XVI ст.), на якому домінує розгляд проблем буття.

3. Натуралістичний (середина XVI ст. — початок XVII ст.), з його прагненням пристосувати закони природи до пізнання соціальної реальності.

Пожвавлення інтересу до філософських, соціально-політичних вчень Платона, Арістотеля, Цицерона мало не стільки пізнавальний мотив, скільки виражало намагання, розвинувши їх, пристосувати до нових історичних реалій. Відповідно в основі соціальних конструкцій мислителів Відродження — гуманістичні принципи організації суспільства. Англійський юрист, філософ — Томас Мор (1478—1535) у своїй праці «Утопія» основною причиною пороків буржуазної держави вважає приватну власність і зумовлені нею суперечності інтересів особи та суспільства, девіан-тну поведінку людей тощо. Його ідеальне суспільство має базуватися на суспільній власності, обов'язковій праці для всіх. Найвища цінність такого суспільства — людина, її здоров'я. У ньому відсутні нерівність, пороки.

Італійський філософ, політичний діяч Томазо Кампанелла (1568—1639) визнавав астральну залежність розвитку людського суспільства, вважаючи водночас людину істотою вільною, діяльною, здатною впливати на суспільне життя. Його ідеальна держава — «Місто Сонця» — це суспільство з общинним характером зв'язків, яке базується на відсутності приватної власності, спільній праці. Як і Платон, вважав необхідним державне регулювання статевих стосунків і виховання дітей.

Англійський філософ Френсіс Бекон (1561—1626) продовжив традицію концепцій соціального утопізму. Джерелом права вважав не Бога, а природний закон, витворений людським розумом. Люди мають об'єднуватися за принципом справедливості — не робити іншому того, чого не бажаєш собі. Пріоритетом повинна користуватися істина, бо закон часто може перешкоджати правовій рівності та справедливості, підтримувати насильство.

У цей період на історичній арені постають нові класи — буржуазія і пролетаріат, хоч політичне панування ще утримували у своїх руках феодали, підтримувані церквою, яка монополізувала духовне життя. З особливою гостротою поставала необхідність дослідження нових реалій і тенденцій соціально-політичного буття. Молода буржуазія виявляла власний і стимулювала інтерес вчених до проблем розвитку держави, права, політичного устрою, функціонування і розвитку механізмів влади.

Одним з перших спробував кристалізувати ідеї буржуазії італійський політичний діяч, історик Нікколо Макіавеллі (1469—1527). Найвідомішим з його творів є «Государ». Природа людини однакова в усіх державах і в усіх народів: інтерес єуніверсальним чинником людських дій, з яких складаються їх відносини, установи, історія. Отже, щоб управляти людьми, треба знати причини їх вчинків, їх прагнення та інтереси. Н. Макіавеллі відтворює античні ідеї про виникнення держави та кругообіг форм правління. Перевагу віддає, як і Арістотель, змішаній формі державного укладу (з монархії, аристократії та демократії). Обов'язки держави — захищати майнові й особисті права громадян, виражати інтереси громадянського суспільства. Хоча правлять за допомогою страху і насильства, та щоб не збуджувати ненависть, держава не повинна порушувати майнових та особистих прав громадян. Найгірший гніт, що накладається державою: її прагнення знесилити і підірвати будь-яку діяльність суспільства задля свого піднесення. Вже у цих міркуваннях простежується розмежування суспільства і держави, цивільної і політичної сфер. Особливо яскраво воно виявилося у висловлюваннях про співвідношення політики і моральності. Відповідно до концепції Макіавеллі політична діяльність і політична влада в особі держави — синоніми аморальності. Така аморальність закладена в тих політичних відносинах, за яких член суспільства — або гнобитель, або гноблений. І, природно, з'являється громадянське суспільство як щось третє, як сфера громадського життя, що є по суті моральним буттям, у глибині своєї аполітичності (праця, задоволення первинних потреб, любов, родина, хобі, турбота про збільшення власності) — приватне життя. Заслугою Макіавеллі є подолання теологічних ідей і дослідження держави як суспільного явища. Він розробив чотири принципи, які мали неабиякий вплив на розвиток теорії сучасного соціального менеджменту. Стверджував, що правитель, який бажає досягти успіху, повинен звіряти свої дії з законами

необхідності (долі), а також зі способами поведінки підлеглих. Ідеї Макіавеллі не тільки втілювалися у тогочасних політичних режимах, але й набули подальшого розвитку у працях його послідовників. Зокрема були покладені в основу теорій сучасного менеджменту та соціального управління, дали поштовх теоріям еліт, бюрократії, корупції, постіндустріального суспільства і політичного прогнозування, а також контівській теорії «суспільного консенсусу».

Ідеолог абсолютизму, французький публіцист, спеціаліст у галузі державного права Жан Боден (1530— 1596) вважав розвиток суспільства поступовим процесом, стверджував, що географічні чинники можуть визначати особливості соціального життя людей, їх соціально-психологічні властивості, розвиток науки. Вплив природного середовища зумовлює, на його думку, розвиток кровно-господарських родин — союзів, з яких виростає держава. Істотною її ознакою Боден вважав суверенітет, значну увагу приділяючи його характеристикам. Багато в чому продовжуючи вчення Арістотеля, першочергового значення надавав формі держави, вважав пануючу верству суспільства вирішальним фактором у державній законотворчості.

Питання для самоперевірки:

1. Які основні риси протосоціологічних поглядів в середньовіччі?
2. Які основні риси протосоціологічних поглядів доби Відродження?

Домашнє завдання: дати відповідь на питання для самоперевірки та законспектувати матеріал з теми

Рекомендована література: Волович В. І. Соціологія : підручник. - К: ЦУЛ, 2019; Юрій М. Ф. Соціологія : підручник / М. Ф. Юрій. – Київ: Кондор, 2019

***Шановні учні! Нагадую, що на виконані вами завдання чекає моя електронна пошта:
kvasha.n.v@gmail.com або Вайбер за номером: 093-74-98-200, але не пізніше 20:00***